

Віталія Дем'янчук

Боротьба комуністичної влади з дисидентами в Україні (1987–1989 рр.)

Komunizm: system – ludzie – dokumentacja 4, 225-236

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Віталія Дем'янчук (Witalija Demianczuk)

Instytut Ukrainoznawstwa im. I. Krypiakewycza NAN Ukrainy we Lwowie

Боротьба комуністичної влади з дисидентами в Україні (1987–1989 рр.)

Починаючи із 1985 р. Радянський Союз почав звикати до нового політичного курсу – перебудови, яка, на думку М. Горбачова, повинна була б вивести країну з економічної прірви, закласти міцний фундамент «світлого комуністичного майбутнього». Значні зміни очікувалися в політичній, економічній площині. Даючи відповідь на запитання: «Якою була суспільна ситуація в УРСР у 1985 році?», відомий український дисидент І. Гель відзначав, що республіка спала летаргійним сном, адже бракувало тієї рушійної сили, яка б зрушила велетенський український організм і спрямувала його до активних дій¹.

Українські діаспорні вчені, зокрема І. Лисяк-Рудницький, Т. Гунчак, Р. Сольчаник, А. Камінський та ін., розглядають «дисидентство» не просто як узагальнений опозиційний рух, а як одну з течій в суспільно-політичній думці, що протистоїть офіційним доктринам в усіх сферах матеріального та духовного життя. Очевидно, саме це дозволяє зрозуміти наявність і співіснування в дисидентстві різноманітних політичних, економічних, соціальних, національних, релігійних, етичних та естетичних поглядів².

Основними напрямками опозиційного руху в Україні 1960–1980-х рр. були: самостійницька (репрезентована нелегальними групами і організаціями), національно-культурницька (представлена колишнім шістдесятництвом), правозахисна (її учасники боролися за базові демократичні

¹ Гель І. Які підсумки можемо підвести через 20 років? / І. Гель // Перша Львівська демократична. 1990–1994. – Львів: Сполом, 2012. – С.10.

² Бажан О. Дисидентство в УРСР: спроба дефініції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// history.ukma.edu.ua/docs/journals/magisterium/7/bazhan.pdf](http://history.ukma.edu.ua/docs/journals/magisterium/7/bazhan.pdf)

права громадян УРСР), релігійна (представники виступали за реабілітацію УГКЦ та свободу совісті в УРСР) течії.

У другій половині 1980-х рр. саме дисиденти «розбудили країну». І. Гель, зокрема, констатував, що «повернувшись... з ув'язнення після 15-ти річної відсутності в Україні і перебування в концтаборах і на засланні, ми [дисиденти – авт.] застали, на жаль, на той час ще гнітючу картину буття українського суспільства... Якісь певні бродіння в окремому середовищі, зокрема творчої інтелігенції, вже відчувалися, але це були поодинокі факти і поодинокі люди»³. Влада всіляко протидіяла початку реальної «демократизації». Він відзначав, що якщо у Львові залишався «більше як добу, то мене арештовували, везли на міліцію і робили чергове офіційне попередження, що я за порушення режиму буду покараний, знову відкриють кримінальну справу і мене арештують»⁴.

У таких нелегких умовах у середовищі політв'язнів-дисидентів, за словами Б. Гориня, визріло два погляди на подальшу діяльність в умовах політики «перебудови», «гласності», «демократизації». Одні (Ігор та Ірина Калинець, М. Осадчий та ін.) наполягали на використанні поточного політичного моменту для національно-освідомлюючої роботи без відкритої політичної діяльності, інші (І. Гель, З. Красівський, В. Чорновіл та ін.) наголошували на необхідності початку політичної боротьби з владою⁵.

Першим важливим напрямом громадської праці після звільнення з ув'язнення для дисидентів стало редагування «Українського вісника». І. Гель, зокрема, згадував, що ночами збирав і редагував матеріали для часопису, писав спогади та рецензії. Починаючи з липня 1987 р. значно почастишали контакти В. Чорновола, М. Гориня, З. Попадюка та ін. українських патріотів. Під час таких зустрічей йшлося «не лише про розширення громадсько-політичної роботи, але й про повернення прав людей на національну церкву»⁶.

Вихід у світ «Українського вісника» викликав занепокоєння у спецслужб республіки. Після його публікації, КДБ УРСР підготувало для ЦК КПУ інформаційне повідомлення «Про виготовлення Чорноволом В. і його спільниками самвидавного журналу «Український вісник» від 23 жовтня 1987 р. У

³ Гель І. Які підсумки можемо підвести через 20 років? / І. Гель // Перша Львівська демократична. 1990–1994. – Львів: Сполом, 2012. – С. 12.

⁴ Архів Інституту історії Церкви (далі – АИЦ), Т. 1-1-29, арк. 3.

⁵ Горинь В. Не тільки про себе / В. Горинь. – Київ: Пульсари, 2010. – Т. 3. – С. 48.

⁶ АИЦ, Т. 1-1-29, арк.2.

документі наголошено на антирадянському характері видання. Особливу увагу співробітників КДБ привернув «Відкритий лист» В. Чорновола до Генерального Секретаря ЦК КПРС («Український вісник, №7»), в якому він «стверджує, що перебудова фактично нічого не вносить у вирішення національного питання, виступає за надання гласності низці історичних подій із минулого України», а також «тенденційні» «Спогади про В. Стуса» І. Геля.

«Аналогічний підбір націоналістичних і тенденційних матеріалів містить «Український вісник» №8, – відзначали співробітники УКДБ. – У «Колонці редактора» стверджено, що українська громадськість ніби то позитивно сприйняла відновлення видання журналу, який у якості «основного рупору незалежної громадської думки на Україні» став «базою для утворення української ініціативної групи за звільнення в'язнів сумління». Автори аналітичних матеріалів відзначили публікації спогадів і віршів про В. Стуса, які підготував І. Гель та М. Осадчий. «Вони називають його генієм з трагічною долею» та «найвидатнішим поетом України ХХ ст.», – з обуренням констатували представники спецслужб⁷.

Важливим напрямом громадської праці для дисидентів у досліджуваній період стала реанімація Української Гельсінської Групи (УГГ), яка згодом була реорганізована в Українську Гельсінську Спілку (УГС). Очолив організацію Л. Лук'яненко. У програмному документі – «Декларації принципів», передбачалося перетворити СРСР на конфедерацію незалежних держав, передати владу демократично обраним радам, легалізувати заборонені церкви тощо. Неоціненне значення програми УГГ полягало у тому, що вона «згодом була перейнята більшістю неформальних груп на ранніх стадіях руху за реформи в Україні і яка зрештою в своїх основних пунктах була втілена Декларацією про суверенітет (липень 1990 р.)»⁸.

6 вересня 1987 р. І. Гель, а також В. Берладяну, М. Горинь, З. Попадюк, С. Хмара, В. Чорновіл заснували Українську ініціативну групу за звільнення в'язнів сумління. У Заяві члени ініціативної групи пропонували радянській владі: звільнити всіх політв'язнів із концтаборів, тюрем, психотюррем; виключити з Кримінального кодексу УРСР і кодексів інших республік дискримінаційні, антиконституційні статті, на основі яких

⁷ Детальніше див.: Горинь Б. Не тільки про себе / Б. Горинь. – Київ: Пульсари, 2010. – Т. 3.

⁸ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації / Я. Грицак. – К.: Генеза, 2000. – С. 299.

ув'язнювали й тих, хто був в опозиції; повністю реабілітувати всіх українських в'язнів сумління, що загинули в концтаборах; повернути в Україну тіла тих в'язнів сумління, що загинули в концтаборах⁹.

«Характерно відзначити, – констатувало УКДБ у Львівській області, – що серед... членів редколегії журналу [«Український вісник» – авт.] відомі антирадянською діяльністю особи – Чорновіл, Гель, Горинь, Барладяну, Скочок... Цими ж особами оголошено про створення «Української ініціативної групи за звільнення в'язнів совісті» на чолі з Горинем [Михайлом Горинем – авт.]. Обґрунтовуючи необхідність легального створення групи, Горинь та інші стверджують, що процес демократизації виявився у конфлікті з реальною політичною ситуацією», оскільки на їх думку «звільнення частини в'язнів сумління через помилювання є спробою влади перекласти вину на тих, хто десятиліттями вів боротьбу проти національних і релігійних прав громадян¹⁰.

5 грудня 1987 р. Українська ініціативна група за звільнення в'язнів сумління в «Українському віснику» опублікувала звернення до Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова, в якому звернула увагу керівництва держави на той факт, що в таборах і психіатричних лікарнях досі перебувають в'язні сумління, засуджені за свої погляди й релігійні переконання. Більшість із них – українці. «Наявність такої категорії в'язнів, – читаємо у зверненні, – ставить під сумнів запевнення уряду здійснити демократичні перетворення послідовно й до кінця, тим більше, що рецидиви повороту до періоду застою особливо помітні в останні роки в Україні»¹¹.

Громадська активність дисидентів не могла не бути не поміченою владою. Вони постійно перебували на допитах в генерала І. Маїка та прокурора Львова А. Ізосімова. «Вони постійно мене викликали, то була така профілактична робота, – зауважив І. Гель, – часом навіть насильно зупинялося КГБ, де я йшов пішки, а бігав я ще тоді добре, мене забирали в машину, потім 2-3 години тримали на КГБ відпускали. Часом зривалися якісь зустрічі... Але мене вже не арештовували»¹².

Проте з кожним днем громадсько-політична діяльність дисидентів в УРСР набирала все більших обертів, розширювалася географія контактів. Відповідно до вказівок КДБ СРСР, МВС СРСР і Прокуратури СРСР була зупинена

⁹ Український вісник. – 1987. – Вип.8. – С. 2.

¹⁰ Там само.

¹¹ Український вісник. – 1987. – Вип. 11-12.

¹² АПЦ, Т. 1-1-29, арк. 65.

спроба В. Чорновола, М. Гориня та І. Геля 10-14 грудня 1987 р. прийняти участь у роботі Семінару незалежних громадських організацій країн-учасниць Хельсінкського процесу щодо гуманітарних питань у Москві. «У зв'язку з цим названі особи були запрошені до органів прокуратури м. Львова і офіційно попереджені про недопустимість здійснення ними антигромадських дій», – відзначали представники УКДБ УРСР¹³.

У липні 1988 р. КДБ УРСР підготувало секретареві ЦК КПУ Єльченку доповідню «Про діяльність неформальних об'єднань на території УРСР». В аналітичних матеріалах відзначено агресивну антирадянську діяльність п'яти неформальних громадсько-політичних об'єднань, серед яких українські дисиденти були активними членами трьох – УГС, Комітету захисту УКЦ та Демократичного фронту підтримки перебудови¹⁴. Співробітники КДБ зауважили, що націоналісти намагаються використати тогочасні умови «для налагодження організованої антирадянської діяльності, консолідації своїх однодумців і проведення різноманітних антигромадських акцій»¹⁵. Зауважимо, що у Львівській області у 1988 р. функціонувало понад 3000 «неформальних» організацій¹⁶.

На особливу увагу заслуговує участь дисидентів у створенні організації за зразком прибалтійських Народних Фронтів. У липні 1988 р. представників спецслужб повідомляли, що «націоналістичні елементи» здійснюють практичні кроки щодо створення у Львові т. зв. «Демократичного фронту підтримки перебудови» як «федерації різноманітних самостійницьких формувань, до переліку яких відносять Міжнародний комітет захисту політичних в'язнів, Комітет захисту Української католицької церкви, «Товариство Лева» та ін. Згідно із задумами екстремістів, констатувало КДБ, ця організація повинна стати праобразом «Української національно-демократичної партії», ядром якої стане УХС, а друкованим органом – «Український вісник»¹⁷.

УКДБ наголосила, що «у підготовлених ними [«націоналістами» – авт.] документах за фразеологією тривоги за долю перебудови штучно замаскована ідея солідарності у

¹³ Детальніше див.: Горинь Б. Не тільки про себе / Б. Горинь. – Київ: Пульсари, 2010. – Т. 3.

¹⁴ Там само. – С. 512.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. П-3, оп. 62, спр. 300, арк. 48–50.

¹⁷ Там само.

підривних цілях, які переслідують їх автори»¹⁸. Цікаво, проте УКДБ рекомендувало не тільки протидіяти створенню організації, але й «через ініціативних, вірних соціалістичному устрою осіб... піти на створення громадської організації боротьби за перебудову і взяти таким чином ініціативу у свої руки»¹⁹.

УКДБ у Львівській області невтомно переконувала владу, що діяльність неформалів має яскраво виражений антирадянський характер, а І. Гель, В. Чорновіл, брати Горині та ін. – «люті вороги радянської влади». Зокрема у підготовленому спецслужбами документі «Інформативні матеріали про характер і діяльність деяких неформальних об'єднань» зауважено, що «на хвилі демократії у Львові активізувалися націоналістично настроєні особи. Прикриваючись перебудовчими гаслами, вони намагаються викликати національну ворожнечу, посіяти недовір'я до органів влади, закликають до встановлення у містах і селах пам'ятників оунівцям як «жертвам сталінізму», відродження націоналістичних прапора і гімну, української католицької церкви, створення «незалежної Галичини», підбурюють до безпорядків, страйків»²⁰.

У відповідь на антирадянські акції Комітету захисту УКЦ та інших неформалів, 3 серпня 1988 р. Президія Верховної Ради УРСР прийняла указ «Про відповідальність за порушення встановленого порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій». Порушення громадського порядку передбачало оголошення попередження або штрафу (300 крб.), а у виняткових випадках – арешт терміном до 15 днів. Проте, як відзначали партчиновники, у Львові «окремі особи з числа раніше засуджених продовжують зондувати ґрунт для створення напівлегальних об'єднань націоналістичного спрямування»²¹.

Таким чином, репресії та залякування не зупинили опозиціонерів, які у відповідь намагалися активізувати зовнішні контакти. Українські дисиденти, зокрема, були учасниками радянсько-американського семінару з гуманітарних питань і прав людини, який відбувся 14 – 18 листопада 1988 р. у Москві. Комісія безпеки й співпраці в Європі Конгресу США запросила відомих дисидентів з УРСР

¹⁸ Горинь В. Не тільки про себе / В. Горинь. – Київ: Пульсари, 2010. – Т. 3. – С. 96.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само. – С. 148.

²¹ ДАЛО, Ф. П-3, оп. 62, спр. 367, арк. 3.

для обговорення комплексу проблем, пов'язаних із станом свободи слова в УРСР. «Львівська група вирушила до Москви поїздом, зустрілися на помешкані Миколи Муратова, де на нас чекав Олесь Шевченко й В'ячеслав Чорновіл, який прибув до Москви раніше», – згадував І. Гель²².

На початку грудня 1988 р. до Львова приїхав член Ліберальної партії Великобританії С. Кривавич, який зустрівся з І. Гелем, Б. Горинем та В. Чорноволом. Матеріали КДБ свідчать про те, що член Українського комітету миру пропонував лідерам опозиції «залучати широкі маси до самих рішучих дій аж до збройного послання, проводити виховну роботу, орієнтуючись на колективи великих промислових центрів країни»²³. КДБ УРСР у повідомленні «Про сучасну тактику закордонних ОУН щодо розпалювання націоналістичних тенденцій в республіці» від 16 грудня 1988 р. Повідомляло ЦК КПУ про те, що «посиленню підривної активності закордонних ОУН сприяє фактична підтримка в сучасних умовах їх діяльності адміністрацією США, зокрема безпосередньо Рейгана і Буша, які систематично проводили особисті зустрічі з головами націоналістичних і клерикальних центрів»²⁴.

«Під час аналізу політичної ситуації у Львові напрошувався висновок, – писав згодом Б. Горинь, – що влада Львівщини в особі першого секретаря обкому компартії Я. Погребняка, першого секретаря Львівського міського КПУ В. Волкова, голови міськвиконкому м. Львова Б. Котика докладають зусиль, щоб знайти порозуміння з неформалами і таким чином дати можливість розвиватися перебудовчим процесам...»²⁵.

Влада побоювалася дисидентів. Зокрема щоб запобігти можливим провокаціям, напередодні візиту Першого Секретаря ЦК КПРС М. Горбачова до Львова 21 лютого 1989 р. були «про всяк випадок» ув'язнені учасники правозахисного руху – І. Гель, Б. Горинь, Г. Приходько, М. Горинь, І. Кандиба, Я. Путько, Ірина Калинець.

Чи не найбільш резонансний тогочасний випадок відбувся 12 березня 1989 р. біля Успенської церкви у Львові – представники УГС, Комітету захисту УКЦ та ін. неформалів провели несанкціонований мітинг, який присвячувався обговоренню проекту створення Народного Руху України за

²² Горинь Б. Не тільки про себе / Б. Горинь. – Київ: Пульсари, 2010. – Т. 3. – С. 229.

²³ Там само.

²⁴ Там само. – С. 254–255.

²⁵ Там само. – С. 468.

перебудову (НРУ). Маніфестацію розігнала влада, яка санкціонувала арешт бл. 200 учасників заходу²⁶. І. Гель зробив заяву в якій розкритикував місцеві органи влади, зауважив, що «розгін мітингу, на який зібралось багато людей, – це свавілля... і люди не підуть голосувати на вибори»²⁷. Критичні виступи на адресу влади, які озвучив голова Комітету захисту УКЦ, були відображені у «Довідці про реагування на несанкціоновані мітинги у Львові 12 березня 1989 р.» від 20 березня 1989 р. УКДБ у Львівській області. Арешти та репресії продовжувалися й надалі.

Репресії не зупинили дисидентів-опозиціонерів – у Львові починаючи із січня 1989 р. йшов активний процес підготовки до створення організації за зразком Народних Фронтів Прибалтики. Він завершилася навесні 1989 р. утворенням Львівської регіональної організації Народного руху України за перебудову. У повідомленні УКДБ у Львівській області «Про проведення установчої конференції Народного руху України» від 9 травня 1989 р. відзначено, що під час обговорення програми Руху, не буди схвалені пропозиції І. Геля про легалізацію Греко-католицької церкви та І. Калинець про визнання «націоналістичної символіки»²⁸. Додамо, що І. Гель, наприклад, вважав Рух координаційним центром визвольного процесу, а сам процес після створення організації, на його думку, став «масовим, наступальним і незворотним»²⁹.

Паралельно зі створенням осередків Руху тривала виборча кампанія до Верховної Ради СРСР. Дестабілізації суспільно-політичної ситуації у краї сприяли поширені Львівським обкомом КПУ заяви в яких «екстремісти» звинувачувалися у «протиправних діях», зокрема у «погрозах особам неукраїнської національності, закликах до збройної боротьби, глузленням над державним гербом і прапором»³⁰.

Дисиденти – активні учасники практично всіх мітингів, які організували представники національно-демократичних сил. Більшість із них – присвячувалися виборам до Верховної Ради СРСР, критиці виборчого законодавства до Верховної Ради УРСР. Не варто також забувати про наростаючу хвилю

²⁶ Іськів В. Початок діяльності Львівського Руху / В. Іськів. – Форум. – 2009. – Вип. 2. – С. 11.

²⁷ Горинь Б. Не тільки про себе / Б. Горинь. – Київ: Пульсари, 2010. – Т. 3. – С. 336.

²⁸ Детальніше див.: Горинь Б. Не тільки про себе / Б. Горинь. – Київ: Пульсари, 2010. – Т. 3.

²⁹ Гель І. Які підсумки можемо підвести через 20 років? / І. Гель // Перша Львівська демократична. 1990–1994. – Львів: Сполом, 2012. – С. 11.

³⁰ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 2540, арк. 127.

несанкціонованих владою акцій релігійного спрямування. Дисиденти відзначали, що мітинги та акції непокори перетворили західноукраїнські області на територію «заражену політичною чумою, звідки може розійтися епідемія політичної непокори на всю територію України, і навіть поза її межі»³¹.

Зважаючи на посилення активності «неформалів», влада шукала шляхів порозуміння з ними. Можна припустити, що формальне зближення місцевої влади та представників національно-демократичних сил чи не вперше відбулося 3 серпня 1989 р. на організованому Рухом мітингу біля стадіону «Дружба», який відбувся за участю представників партійної еліти Львівщини – Б. Котика (голова міськвиконкому Львова) та В. Волкова (перший секретар міськкому КПУ). Учасники заходу (бл. 70 тис. осіб) з великим ентузіазмом сприйняли виступ І. Геля, який розкритикував національну політику радянської влади, наголосив на необхідності продовження боротьби за Українську державність³². Зауважимо, що через три тижні (27 серпня) на цьому ж місці дисиденти організували новий мітинг на тему «Свобода віросповідань», на якому виступили І. Гель, В. Чорновіл, Є. Гринів, С. Хмара, а також священнослужителі підпільної церкви³³.

Значну допомогу влади в особі Б. Котика І. Гель відчував і під час проведення мітингу-молебня 17 вересня 1989 р. у Львові, який, де-факто, засвідчив вихід УГКЦ з підпілля. Напередодні проведення заходу, голова Комітету захисту УКЦ зустрівся з представниками влади, які намагалися відмовити його від проведення акції. Зокрема керівник прокуратури м. Львова Л. Ізосімов згадував: «У нас була зустріч з Іваном Андрійовичем і я, до речі кажучи, з пошаною ставлюся до товариша Геля, оскільки він виявився людиною слова і я переконався, що все буде поставлено на солідну основу»³⁴.

Крім, звичайно, релігійної складової, організатори заходу не могли оминати увагою злободенні політичні питання. УКДБ у Львівській області повідомляло, що на організованій прес-конференції поблизу готелю «Дністер» І. Гель відзначав, що «сьогоднішнє зібрання є видатним успіхом і вони [Комітет

³¹ Гель І. «Богдан Котик був дуже мудрою людиною» / І. Гель // «Катакомбна церква» (Двадцятиліттю виходу Української греко-католицької церкви з підпілля присвячується). – Л.: Логос – 2009. – С. 90.

³² Горинь Б. Не тільки про себе / Б. Горинь. – Київ: Пульсари, 2010. – Т. 3. – С. 460.

³³ Інформатор-39. – 1989. – 17-19 серпня.

³⁴ Горинь Б. Не тільки про себе / Б. Горинь. – Київ: Пульсари, 2010. – Т. 3. – С. 681.

захисту УКЦ – авт.] мають намір нарощувати свої зусилля у цьому напрямі»³⁵. Спецслужби з обуренням констатували, що «І. Гель назвав КІРС апаратом, який довів країну до злиднів і розрухи, висловив свою негативну думку щодо українського письменника Д. Павличка, як прислужника партійного апарату. Вказав на те, що не можна йти на компроміси з партапаратом і продовжувати лінію боротьби за незалежність»³⁶.

Проте, місцева влада врахувала власні «помилки», що стало очевидним під час святкування дня міста Львова 1 жовтня 1989 р. У цей день загони ЗМОП жорстоко побили мирних протестуючих у центрі міста. У спецповідомленні УКДБ у Львівській області «Про негативні прояви у день міста Львова» від 2 жовтня 1989 р., яке адресувалося львівському обкому КПУ, відзначено, що «очільники неформальних організацій негативного спрямування спробують використати події 1 жовтня для подальшого посилення націоналістичних і екстремістських настроїв серед населення області»³⁷.

2 жовтня 1989 р. біля «клуби» зібрався велелюдний стихійний мітинг, учасники якого закликали провести двогодинний попереджувальний страйк та зібратися біля пам'ятника І. Франку несанкціонований мітинг. Пропозицію, яку виголосив Б. Горинь, підтримали представники Товариства Лева, «Меморіалу», Товариства української мови ім. Т. Шевченка, Студент-ського Братства та інші «неформальні» організації. Водночас в Обкомі Компартії, за посередництва Б. Котика, відбулася зустріч І. Геля, а також М. Голубця, О. Батога, Б. Гориня, Є. Гриніва, І. Гриніва, І. Каинця, Р. Братуня, Р. Федоріва, Р. Дідули з першим секретарем львівського обкому КПУ Я. Погребняком. Останній висловив стурбованість неухильним наростанням конфронтації у відносинах партапарату з національно-демократичними силами. Перший секретар обкому Компартії повідомив, що у випадку проведення повторного несанкціонованого мітингу у місті буде введено військовий стан. Однак, після трьохгодинної дискусії та безрезультативного пошуку відповіді на риторичне запитання «хто винен?», сторонам вдалося досягти хиткого порозуміння.

Уже 3 жовтня 1989 р. дисиденти та інші «неформали» взяли участь у мітингу біля пам'ятника І. Франку у Львові, який присвячувався подіям із побиттям демонстрантів. «Усі

³⁵ Там само.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само. – С. 603.

виступаючі [В. Чорновіл, Є. Гринів, О. Влох, І. Гель, С. Хмара – авт.], за винятком Л. Ізосімова, різко засудили беззаконня львівської міліції і партійно-бюрократичного апарату, які вчинили злочинне побойще», – відзначав Б. Горинь³⁸.

Зважаючи на авторитет І. Геля, його, а також Б. Гориня (голова громадської комісії з питань розслідування подій 1 жовтня у Львові), О. Влоха, Р. Іваничука, Д. Футорського 29 листопада 1989 р. було запрошено прокурором міста Л. Ізосімовим на «обговорення проведеного розслідування кримінальної справи». Розмірковуючи над стратегією розмови, учасники заходу прийняли тактику І. Геля: «Найкращий захист – напад. Треба атакувати позицію, яку зайняла в цій справі прокуратура»³⁹.

Справді, представники національно-демократичних сил з перших хвилин розмови розпочали масовану атаку на керівника прокуратури Львова, який усю провину за побиття демонстрантів перекинув на керівників спецпідрозділу ЗМОП. «Іване Андрійовичу, повторюю: як діяти в конкретній ситуації і в подібних випадках з прокурором вони [ЗМОП – авт.] не консультуються. Якщо говорити про конкретний випадок, на превеликий жаль, я дізнався про нього о восьмій тридцять ранку другого жовтня», – відзначав Л. Ізосімов⁴⁰. Розмова завершилася безрезультатно. Практично безрезультатними видалися й інші акції національно-демократичних сил, які спрямовувалися на розкриття злочинів влади 1 жовтня 1989 р.

Принагідно відзначимо, що у Львівській області у 1989 р. відбулося 237 акцій антикомуністичного спрямування, зокрема 100 мітингів, 25 демонстрацій, 121 молебень, 12 мистецьких заходів. У м. Львові національно-демократичними силами проведено 88 мітингів за участю понад 250 тис. осіб⁴¹.

Таким чином, після повернення із заслання дисиденти, застали республіку у «летаргічному сні». Пробуджувати країну дисиденти розпочали з видання самвидаву, організації перших справді «неформальних» організацій. Їх діяльність нашоувхнула на опір місцевої влади, яка всіма можливими засобами протидіяла поширенню «гласності», «демократизації», «перебудови» у країні. У 1987 – 1988 рр. успіхи опозиціонерів були мінімальні і лежали, скоріше, у психологічній площині, ніж практичній. Підсумувати громадсько-політичну діяльність

³⁸ Там само. – С. 606.

³⁹ Там само. – С. 674.

⁴⁰ Там само. – С. 678–679.

⁴¹ ДАЛО, ф. П-3, оп. 62, спр. 521, арк. 50.

дисидентів варто словами І. Геля, який констатував: «Ми були добрими організаторами, ми були справді подвижниками, в позитивному розумінні революціонерами, готовими віддати життя за Україну – але не політиками...»⁴².

*

Summary

The struggle of the communist regime against dissidents in Ukraine in 1987-1989

The article analyzes the socio-political activity of Ukrainian dissidents in 1987-1989 and the struggle against them led by the Communist Party of Ukraine. Presents the anti-Soviet nature of their activities in the eyes of authority. In particular, the article shows their political actions which had a broad social resonance.

**

Keywords: dissidents in Ukraine, Ukrainian Soviet Socialist Republic, «neformaly», political repression

Ключові слова: дисиденти в Україні, Українська Радянська Соціалістична Республіка, «неформали», політичні репресії.

Słowa kluczowe: dysydenci na Ukrainie, Ukrainńska Socjalistyczna Republika Sowiecka, represje polityczne

Віталія Дем'янчук (Witalija Demianczuk) – Здобувач Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (przygotowuje rozprawę doktorską w Centrum badania stosunków polsko-ukraińskich w Instytucie Ukrainoznawstwa im. I. Krypiakewycza Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie).

⁴² Інтерв'ю Геля Івана Андрійовича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.khpg.org/index.php?id=1348418185>